

Anja Đ. Pravuljac¹
Univerzitet u Banjoj Luci
Filološki fakultet

PREVOĐENJE ARHAIZAMA SA SRPSKOG JEZIKA NA ITALIJANSKI: PRIMJER DVA ITALIJANSKA PREVODA PAVIĆEVOG ROMANA *HAZARSKI REČNIK*

Apstrakt: U radu se istražuju problemi književnog prevođenja arhaizama sa srpskog jezika na italijanski. Komparativnom traduktološkom analizom originalnog romana Hazarski rečnik Milorada Pavića i dva njegova prevoda na italijanski jezik, uz poređenje sa prevodom romana i na engleski jezik, rad preispituje adekvatnost upotrebe dva prevodilačka pristupa za prenos izraza sa odlikom arhaičnosti sa jednog jezika na drugi, odnosno njihovog prenosa iz polazne kulturne sredine u stranu, dolaznu sredinu. S obzirom na to da Milorad Pavić koristi arhaizovane oblike srpskog jezika sa ciljem postarivanja teksta radi ostvarivanja snažnije veze između različitih vremenskih tokova u njegovom romanu, u radu se analiziraju izbori prevoditeljki da navedenu vrstu izraza modernizuju te ih prenesu na italijanski jezik bez pomenutih karakteristika. Iako je pretežan izbor prevoditeljki neutralizacija Pavićevih arhaizama bez pokušaja patiniranja teksta kompenzacijom putem drugih sredstava ili na drugom mjestu u tekstu, u radu se daje prijedlog prevoda navedenih izraza koji pristupom arhaizacije i u na italijanskom jeziku zadržavaju piščevu namjeru postarivanja teksta, a čime se ostvaruje blizak kontakt između različitih vremenskih dimenzija Pavićevog romana.

Ključne riječi: književno prevođenje, arhaizmi, modernizovanje, arhaizovanje, Milorad Pavić, Hazarski rečnik, Dizionario dei Chazari, Dictionary of the Khazars.

Uvod

Posmatrajući pregled istorijskog razvoja teorije književnog prevođenja, može se zaključiti da je argument koji je izazivao najviše interesa i najviše polemika

¹anja.pravuljac@ff.unibl.org

kod teoretičara pitanje izbora prevodilačkog metoda. Osnovni problem koji se prilikom tog izbora javlja jeste pitanje zadržavanja ili zamjene strane osobine prototeksta (originalnog teksta) i u metatekstu (prevedenom tekstu). Nakon detaljne analize prototeksta, prevodilac prije samog početka prevođenja bira koji će od dva prevodilačka metoda primijeniti u svom radu – metod direktnog ili metod indirektnog prevoda. Izbor jednog od navedena dva metoda zavisi od podataka dobijenih u fazi istraživanja, koja prethodi prevođenju, gdje se kao dva najvažnija pitanja izdvajaju pitanje cilja ili namjere originalnog teksta i pitanje očekivanja čitalaca prevedenog teksta. Ako originalni tekst pripada kulturi koja se umnogome razlikuje od kulture u kojoj treba da bude dočekan prevod, da li originalne jezičko-kulturne elemente treba zamjenjivati elementima dolazne sredine ili ih treba zadržavati, upoznavajući tako čitaoca sa sredinom iz koje polazni tekst proizlazi? Pristupi koji opisuju jedan od navedena dva izbora jesu pristup podomaćivanja ili lokalizovanja i pristup potuđivanja ili ksenofilizovanja teksta, pri čemu podomaćivanje predviđa zamjenu kulturoloških elemenata originala elementima dolazne kulture, dok potuđivanje predviđa njihovo zadržavanje upotrebom adekvatnih tehnika koje ovaj pristup podrazumijeva.²

Navedena problematika književnog prevođenja pokušaće se istražiti komparativnom traduktološkom analizom dva različita prevoda romana *Hazarski rečnik* Milorada Pavića na italijanski jezik, uz dodatno upoređivanje prevodilačkih izbora na primjeru prevoda ovog romana na engleski jezik. Za dodatno poređenje prevodilačkih izbora italijanskih prevoditeljki izabran je engleski prevod Pavićevog romana da bi se pokazalo da prevođenje arhaizma na engleski funkcioniše na isti način kao i u italijanskim varijantama, ali i radi produbljivanja pitanja izbora prevodilačkog metoda, koji u nekim slučajevima ne bira sam prevodilac, već ga diktira i prevodilačka tradicija u pojedinim kulturama, kao što je to slučaj sa angloameričkom prevodnom književnosti³.

² Pojmove „potuđivanje” (*foreignization*) i „podomaćivanje” (*domestication*) prevoda prvi put u teoriju prevođenja uvodi Lorens Venuti (1995). Iako Venuti istražuje dvije prevodilačke strategije kroz pitanje prevodilačke etike i imagologije, navedena dihotomija u istoriji prevođenja javlja se još kod Cicerona, koji razlikuje „riječ po riječ” prevođenje i prevođenje „prema smislu” (1993: 57–58). Navedeni polaritet dalje razvija njemački filozof Fridrih Šlajermaher (1813), koji pitanje dva pristupa prevođenju vidi u davanju prednosti piscu originalnog teksta ili čitaocu prevoda (1993: 153). Dihotomiju dva prevodilačka pristupa razvijaju i drugi savremeni teoretičari prevođenja te, posmatrajući navedeno pitanje iz različitih društvenih, jezičkih i kulturoloških oblasti, različito označavaju suprotstavljene strategije – formalna i dinamička ekvivalencija (Nida 2004: 129), komunikativni i semantički prevod (Newmark 1981: 39), skriveni i neskriveni prevod (House 2015: 54, 56), itd.

³ Podomaćivanje je za Venutija (1995) tradicionalno dominantna strategija u angloameričkom književnom prevodilaštvu, što autor osuđuje jer je vidi kao etnocentričnu operaciju svođenja osobina

Hazarski rečnik prvo je Pavićevo djelo objavljeno na italijanskom jeziku. Roman je u Italiji prvi put objavljen 1988. godine u izdanju kuće „Garzanti” i u prevodu Branke Ničije, koja je, pored *Hazarskog rečnika*, na italijanski jezik kasnije prevela i Pavićeve romane *Predeo slikan čajem* te *Unutrašnja strana vetra ili roman o Heri i Leandru*⁴. Drugo izdanje *Hazarskog rečnika* na italijanskom jeziku objavljeno je u septembru 2020. godine. Izdavač novog prevoda Pavićevog romana je kuća „Voland”, dok je prevoditeljka ovaj put Italijanka Aliče Parmedani. Sa karijerom profesora srpskog i hrvatskog jezika na univerzitetima u Udinama i Trstu, Parmedani je svoj rad posvetila prevođenju savremenih srpskih, hrvatskih i bosanskih pisaca na italijanski jezik.⁵ Značajno je pomenuti i da je Parmedani 2014. godine bila dobitnica nagrade Srpskog PEN centra za prevođenje sa srpskog jezika.

Postoje dva razloga zbog kojih je Pavićev *Hazarski rečnik* odabran za istraživanje jednog od značajnijih prevodilačkih problema, pitanja zadržavanja ili zamjenjivanja originalne kulturološke osobine elementima dolazne kulture, naročito u slučajevima kada se u prenos jezičko-kulturnih elemenata uključi i vremenski aspekt, kao što je to slučaj sa prevođenjem arhaizama. Prvi razlog je sama priroda Pavićevog djela, koji gradi svoj stil⁶ na temeljima danas zaboravljenih riječi, koje nose odliku arhaičnosti i koje u sebi nose duh prošlih vremena. Kako ističe Sava Babić, Pavićev svijet je prihvatljiv za sve jer je univerzalan, ali on je ipak vezan za naše podneblje, našu prošlost (Babić 2000: 13). Takođe, pored podjele romana na prostorne slojeve, odnosno na metonimijski označene „Crvenu”, „Zelenu” i „Žutu” knjigu, Pavić

strane kulture na vrijednosti domaće kulture, koja rezultira njenom nevidljivošću. Razlog za davanje prednosti pristupu podomaćivanja Venuti vidi u američkom i britanskom odnosu prema drugim kulturama, čiji je stav „u inostranstvu imperijalistički, dok je kod kuće ksenofobičan” (1995: 13).

⁴ Pavić, Milorad (1991), *Paesaggio dipinto con il tè*, Traduzione dal serbo di Branka Ničija, Milano: Garzanti Editore, i Pavić, Milorad (1992), *Il lato interno del vento ossia Il romanzo di Hero e Leandro*, Traduzione dal serbo di Branka Ničija, Milano: Garzanti Editore.

⁵ Neki od mnogobrojnih pisaca koji su u Italiji objavljeni u prevodu Aliče Parmedani jesu Ivo Andrić (*La storia maledetta. Racconti triestini*, Milano: Mondadori, 2007), David Albahari (*Goetz e Meyer*, Torino: Einaudi, 2006; *L'escà*, Rovereto: Zandonai, 2008; *Zink*, Rovereto: Zandonai, 2009; *Ludwig*, Rovereto: Zandonai, 2010), Borislav Pekić (*Come placare il vampiro*, Catania: De Martinis & C., 1992; *Il tempo dei miracoli*, Roma: Fanucci, 2004), Aleksandar Tišma (*Kapò*, Rovereto: Zandonai, 2010), Filip David (*Il principe del fuoco*, Rovereto: Zandonai, 2009), Svetislav Basara (*Mongolski bedeker*, Macerata: Quodlibet, 2009), Božidar Stanišić (*Tre racconti*, Zugliano: Associazione „E. Balducci”, 2002; *Bon voyage*, Pordenone: Nuova dimensione, 2003; *Il cane alato*, Verona: Perosini Editore, 2007; *La chiave nella mano*, Udine: Campanotto, 2008), Nenad Veličković (*Il padre di mia figlia*, Udine: Forum, 2008), itd.

⁶ O problemima prevođenja Pavićevog književnoumjetničkog stila na italijanski jezik konsultovati rad „Milorad Pavić izgubljen u prevodu: Analiza prevoda *Hazarskog rečnika* sa srpskog jezika na italijanski” (Pravuljac 2018).

svoj roman dijeli i prema vremenskoj dimenziji, u kojoj je romaneskno jezgro, pored prostorne podjele na hrišćanske, islamske i hebrejske izvore, podijeljeno i u tri vremena – srednjovjekovna dešavanja u kojima dolazi do hazarske polemike; XVII vijek, kada nastaje prvo izdanje „Hazarskog rečnika” (1691) Joanesa Daubmanusa; te XX vijek, u kojem se objavljuje drugo izdanje „Hazarskog rečnika”, a koje potpisuje sam Pavić. Ovu vremensku dimenziju Pavić pojačava i upotrebom arhaizama, da bi upotpunio čitaočev doživljaj različitih vremenskih slojeva romana. Arhaizmi su sastavni dio Pavićeve fantastike, koja leži na temeljima „zaboravljenog kulturnog sloja jezika” (*ibid.*: 25). Piščev pripovjedački postupak opisuje „neobično osvjetljavanje činjenica iz prošlosti”, pri čemu „dovodi u dodir veoma udaljene i teško spojive događaje i ličnosti” (*ibid.*: 20). Dakle, upotrebom zastarjelih i zaboravljenih jezičkih oblika Pavić na krajnje neobičan način kombinuje i spaja različita istorijska vremena u romanu. Prema tome, prenošenjem ove vremenske dimenzije romana i na italijanski jezik, prenosi se i namjera pisca originalnog teksta na strani jezik, što je jedan od imperativa književnog prevoda uopšteno. Drugi razlog je izazov sa kojim se suočava prevodilac koji posreduje u prenosu jezičko-kulturnih elemenata u dolaznu sredinu koja se kulturološki umnogome razlikuje od polazne sredine, kao što je to slučaj sa srpsko-italijanskim prevodilačkim parom.

U svojoj studiji o problemu vremenske distance u prevođenju književnog teksta, Milana Piletić⁷ vremensku distancu dijeli na primarnu, „ugrađenu u ekspresivnu intenciju teksta”, gdje pisac svjesno arhaizuje tekstualne elemente, i sekundarnu, koja „nastaje usled vremenskog jaza između objavljivanja originala i nastajanja prevoda” (1997: 13). Dalje, autorka vremensku udaljenost u književnom prevodu razmatra i podjelom navedenog problema na devet različitih tipova, od kojih se u prvom tipu opisuju frekventni i apsolutni arhaizmi. Takođe, navodi da su za istraživanje prevodilačkih problema manje značajni morfosintaksički oblici, te da su mnogo zanimljiviji leksički arhaizmi, naročito oni koji se prepoznaju kao apsolutni i čija se arhaičnost osjećala i u trenutku nastajanja originalnog teksta te se mogu posmatrati i kao rezultat primarne vremenske distance (*ibid.*). Prilikom prikupljanja uzorka za istraživanje problema prevođenja arhaizama sa srpskog jezika na italijanski, kriterijum za odabir Pavićevih arhaizama bili su leksički arhaizovani oblici koje pomenuta autorka opisuje kao apsolutne te su rezultat primarne vremenske distance. Dakle, u pitanju su oni leksički oblici koje Pavić svjesno koristi kao zastarjele. Takođe, analiza je rađena na onim zastarjelim leksičkim oblicima koji se ne mogu svrstati u neki drugi tip leksike, poput stilski ili regionalno obilježenih izraza (beljac,

⁷ Piletić, Milana (1997), *Vremenska distanca u prevođenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih renesansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda)*, Beograd: Filološki fakultet.

šuvak), ili izraza turskog porijekla (dolap, bardak, rufet). Iako se i ovi izrazi mogu posmatrati kao zastarjeli ili, u nekim slučajevima, čak i kao zaboravljeni, njihova analiza zaslužuje zasebno istraživanje u svjetlu šire prevodilačke problematike te su stoga izuzeti iz sadašnje analize.

Komparativnom analizom dva italijanska prevoda romana, uz poređenja sa rješenjima engleske prevoditeljke *Hazarskog rečnika*,⁸ pokazao da, iako sve tri prevoditeljke pretežno odlučuju da neutrališu Pavićeve arhaizme u svojim prevodima te da ih prevedu savremenim izrazima, bez pokušaja patiniranja teksta kompenzacijom putem drugih sredstava ili na drugom mjestu u tekstu, ipak je moguće pronaći rješenja kojim bi se navedene jezičko-kulturne osobine prototeksta i piščevog stila zadržale i u metatekstu. Dakle, cilj ove komparativne analize jeste da se istraže problemi prevoda arhaizama sa jednog jezika na drugi, naročito kada se govori o dvjema udaljenim kulturama, te da se predlože prevodilačka rješenja kojima se osobine originalne kulture u prevodu ne bi u potpunosti neutralisale te bi se pokušali u što većoj mjeri izbjeći prevodilački gubici, prisutni u velikom broju književnih prevoda.

Pavićevi arhaizmi

Kao i u slučaju prevođenja kulturološki specifičnih izraza, za čiji se prevod može odabrati jedna od suprotstavljenih strategija, podomaćivanje ili potuđivanje, i za prevođenje arhaizama u teoriji književnog prevođenja postoje dva suprotstavljena pristupa problemu – modernizovanje ili arhaizovanje. Dok autori poput Umberta Eka⁹ prave razliku između suprotnih postupaka modernizovanje/arhaizovanje i podomaćivanje/potuđivanje (2011: 212), kod drugih teoretičara prevođenja postupak modernizovanja ili arhaizovanja teksta potpada pod pristup podomaćivanja/potuđivanja. Jedan od tih autora je i Pjerandela Dijadori, koja pod postupkom podomaćivanja podrazumijeva zamjenu strane kulturološke osobine domaćom, ne samo na prostornom već i na vremenskom nivou (*attualizzazione* – aktualizacija), kao što na drugoj strani pod postupkom potuđivanja podrazumijeva zadržavanje ovih vremenskih referenci (*storicizzazione* – istorizacija) (2012:

⁸ Pavićeva prevoditeljka na engleski jezik Kristina Pribičević Zorić, pored *Hazarskog rečnika*, na engleski jezik je prevela i Pavićeve romane *Predeo slikan čajem* (*Landscape Painted with Tea*, New York: Knopf, 1990), *Unutrašnja strana vetra ili roman o Heri i Leandru* (*The Inner Side of the Wind, or A Novel of Hero and Leander*, New York: Knopf, 1993), *Zauvek i dan više* (*A Theater Menu For Ever and a Day*, Belgrade: Dereta, 1997), *Poslednja ljubav u Carigradu* (*Last Love in Constantinople*, London: Peter Owen Publishers, 1998).

⁹ Eko, Umberto (2011), *Kazati gotovo istu stvar: Iskustvo prevođenja*, Beograd: Paideia.

52). Postoji i mogućnost korištenja srednjeg puta, pristupa univerzalizacije (*universalizzazione*), kojim bi se vremenske odrednice prototeksta neutralizovale (*acronizzazione* – ahronizacija) (Osimo 2004: 142). Prema tome, zamjena arhaičnih vremenskih referenci prototeksta njihovim savremenim oblicima predstavlja pristup modernizovanja, dok zadržavanje tih referenci opisuje pristup arhaizovanja metateksta.

Funkcionalističke prevodilačke teorije ističu da prilikom dileme izbora prevoda određenog izraza na strani jezik odgovor treba da se traži u funkciji koju taj izraz ima u tekstu, te da se prema tome odabere strategija za njegov prenos na strani jezik. Jedan od načina otkrivanja te funkcije za prevodioca može da bude otkrivanje cilja autora prilikom pisanja originalnog teksta i odgovor na pitanje šta je bila piščeva prvobitna namjera koju je ostvario upotrebom određenog izraza. Ono što je ključno prenijeti i u prevedeni tekst jeste funkcija koju određeni izraz ostvaruje u originalu, a ne njegov leksički ekvivalent.

U Pavićevom slučaju, osnovna namjera pisca je opisivanje različitih vremenskih okvira koje obuhvata njegov roman. Njegova fantastika se često zasniva na kulturnoj prošlosti i njenim podsticajima, odnosno na elementima koji su piscu „preostali” pri istraživanju književne istorije i kulturne prošlosti (Babić 2000: 25). Kontakt sa prošlošću pisac ostvaruje arhaizovanim leksičkim oblicima. U pitanju su staroslovenski oblici riječi, koji svojom formom održavaju živi kontakt sa prošlošću, a koji su prevedeni bez navedenih specifičnosti savremenim italijanskim jezikom. U nastavku, navodi se primjer pasusa iz Pavićevog romana na srpskom jeziku, te dva njegova prevoda na italijanski jezik, kao i prevod na engleski jezik, da bi se bliže pojasnio postupak prevoditeljki:

Hronologija Brankovićevog života i delovanja najbolje se **vaspostavlja** na osnovu pisane ispovesti koju je pečkom patrijarhu poslao iz Poljske drugi pisar Avrama Brankovića, Teoktist Nikoljski [...] Žudeo je da poseti Jerusalim i u snu zbilja viđao jedan grad na obali vremena, išao kroz njegove ulice posute slamom i otuda tihe, stanovao u kuli punoj dolapa velikih koliko manja crkva, i slušao česme kao **dažd**. (Pavić 2012: 34, 187)

Per stabilire la cronologia della vita e delle opere di Branković la cosa migliore è **basarsi** sull'estrema confessione che l'altro scrivano di Branković, Teoktist di Nikolje, inviò dalla Polonia al patriarca serbo in forma scritta [...] Aveva il desiderio di visitare Gerusalemme e in sogno vedeva davvero una città sulle sponde del tempo, camminava per le sue strade cosparse di paglia e silenziose, abitava in una torre piena di armadi grandi come piccole chiese e ascoltava le fontane come fossero **pioggia**. (Pavić 1988: 28, 181)

La cronologia della vita di Branković e della sua attività si può **stabilire** sulla base dell'estrema confessione scritta e spedita dalla Polonia al patriarca di Peć dall'altro scrivano di Avram Branković, Teoktist di Nikolje [...] Bramava di visitare Gerusalemme, e in sogno vedeva davvero una città sulle sponde del tempo, percorreva le sue strade cosparse di paglia e quindi silenziose, abitava in una torre piena di armadi grandi come chiese e ascoltava **la pioggia** delle fontane. (Pavić 2020: 35, 226)

A cronology of Brankovich's life and work can best be **assembled** on the basis of the written confession sent to the Peć Patriarch from Poland by Avram Brankovich's second scribe, Theoclist Nikoljsky [...] He longed to visit Jerusalem, and in hid dreams did indeed see a city on the shores of time, walked through its straw-strewn streets that deadened sound, lived in a tower full of cupboards as big as a small church, and listened to the **rain** of the fountains. (Pavić 2013: 31, 173)

U tabeli koja slijedi, navedeni su i ostali arhaizovani oblici koje pisac koristi u originalnom tekstu, a koji su u oba italijanska prevoda romana prevedeni upotrebom pristupa modernizovanja na savremeni italijanski jezik:

Originalni tekst (Pavić)	Italijanski prevod (Ničija) [*]	Italijanski prevod (Parmedani) ^{**}	Engleski prevod (Pribičević Zorić) ^{***}
vaspostavlja	<i>basarsi</i> (‘bazirati se’)	<i>stabilire</i> (‘utvrditi’, 'odrediti’)	<i>assembled</i> (‘sastavljen’, 'sakupljen’)
ponedeonik	<i>lunedì</i> (‘ponedjeljak’)	<i>lunedì</i> (‘ponedjeljak’)	<i>Monday</i> (‘ponedjeljak’)
utornik	<i>martedì</i> (‘utorak’)	<i>martedì</i> (‘utorak’)	<i>Tuesday</i> (‘utorak’)

* *Dizionario dei Chazari: Romanzo Lessico* (Pavić 1988: 28; 225; 36, 43; 157; 45; 159, 199, 204; 211, 181, 245; 261).

** *Dizionario dei Chazari: Romanzo-lexicon in 100.000 parole* (Pavić 2020: 35; 281; 46, 53; 195; 55; 198, 248, 255; 264, 226, 305; 324).

*** *Dictionary of the Khazars: A Lexicon Novel in 100.000 words* (Pavić 2013: 31; 214; 39, 45; 159; 47; 161, 189, 171; 200, 173, 239; 252).

prekjučerašnji, nakjučerašnji, otoičnji	<i>dell'altro ieri, di tre giorni prima, di quattro</i> (‘od prekjuče’, ‘od prije tri dana’, ‘četiri’)	<i>di due giorni prima, del giorno precedente, il precedente ancora</i> (‘od prije dva dana’, ‘od prethodnog dana’, ‘od dana prije toga’)	the day before last, then the one before that, and before that (‘od prekjuče’, ‘od prethodnog dana’, ‘prije prethodnog dana’)
otačnik	/	<i>albero genealogico</i> (‘porodično stablo’)	<i>family tree</i> (‘porodično stablo’)
grivne	<i>braccialetti</i> (‘narukvice’)	<i>braccialetti</i> (‘narukvice’)	<i>armbands, arm bracelets, bracelets</i> (‘narukvice’)
dažde, dažd	<i>piovono, pioggia</i> (‘kiše’, ‘kiša’)	<i>piovono, pioggia</i> (‘kiše’, ‘kiša’)	/, <i>rain</i> (‘kiša’)
tolmač	<i>interprete</i> (‘tumač’)	<i>interprete</i> (‘tumač’)	<i>interpreter</i> (‘tumač’)

Tabela 1. Pavićevi arhaizmi i njihov prevod na italijanski i engleski jezik

Idealna situacija u pronalaženju rješenja za prevod neprevodivih kategorija jeste postojanje bar približnog ekvivalenta u jeziku prevoda. Nakon identifikacije piščeve namjere prilikom korištenja određenog izraza, prevodilac u jeziku prevoda pronalazi izraz koji svojim oblikom najpribližnije ispunjava isti cilj koji je u originalnom tekstu htio da postigne i pisac. U slučajevima kada Pavić koristi specifične kulturološke izraze (gusle, koljivo, zduri) ili izraze stranog porijekla u romanu (defter, dženet, šejtan, sabat), njegova namjera je i formalno zadržavanje kulturne osobine svake od triju knjiga *Hazarskog rečnika*, zbog čega je potrebno pomenute izraze tretirati kao realije i u prevod ih prenijeti u njihovom originalnom obliku, da bi se na taj način istakla piščeva namjera i u metatekstu. Za razliku od kulturoloških izraza, koji svojom jedinstvenom i nepromjenjivom formom izražavaju piščev *skopos*, arhaizmi u jezik prevoda ne moraju biti preneseni u svom originalnom obliku. Pavićeva namjera prilikom korištenja arhaizama je „postarivanje” teksta te održavanje živog kontakta sa prošlošću.

Upotrebom tehnike palimpsesta, Pavić povezuje dva vremenski udaljena teksta – izgubljeno izdanje Rječnika iz 1691. godine i novo izdanje koje sastavlja pisac.

Spajajući više tekstova naslaganih u vremenu, Pavić stvara skoro fizički kontakt ne samo između dvije verzije Rječnika već i između udaljenih tačaka u vremenu, odnosno između prošlosti i sadašnjosti. Jezičko sredstvo kojim se ostvaruje navedeno vremensko preklapanje jeste miješanje arhaizama sa izrazima savremenog srpskog jezika. S obzirom na to da je Pavićeva namjera za upotrebu arhaizama bila postarivanje teksta staroslovenskim izrazima ili riječima koje samo imaju prizvuk staroslovenskog jezika, kao pretka savremenog srpskog jezika, u metatekstu je ta namjera mogla biti ostvarena korištenjem latinskih izraza ili latinskog korijena određenih riječi, kao pretka savremenog italijanskog jezika. Na taj način bi se i u italijanskom prevodu romana prizvao duh arhaičnosti, čime bi se ostvarila Pavićeva namjera dijaloga različitih vremena naslaganih jedno na drugo i čime bi se i u italijanskom čitaocu izazvale iste reakcije kao i u srpskom čitaocu originalnog teksta.

Prilikom prevoda gorenavedenih arhaizama, Pavićeve prevoditeljke na italijanski jezik biraju da ne upotrijebe tehniku postarivanja teksta, te da izraze u kojima pisac ostvaruje vezu sa prošlošću modernizuju i prevedu savremenim italijanskim jezikom, bez traga njihovih originalnih karakteristika. Kao i u drugim slučajevima neutralizacije originalnih osobina teksta, primjeni bilo kojeg prevodilačkog postupka kojim se originalne karakteristike teksta gube pribjegava se samo ako je ona jedino rješenje, odnosno ako neko drugo rješenje ne postoji. S obzirom na to da je svaki savremeni jezik živ organizam koji je kao takav morao da ima svoje starije oblike, a koji su etimološkim razvojem dobili svoju današnju formu, vraćanjem korak unazad skoro uvijek je moguće pronaći ili sastaviti riječ čija je forma dovoljno blizu savremenog oblika da bi čitaocu bilo jasno njeno značenje, a koja se u isto vrijeme dovoljno od njega razlikuje da podražava svoj stariji oblik. Efekat koji se time postiže je taj da čitalac prepoznaje značenje izraza, ali mu on u isto vrijeme zvuči arhaično.

Prema tome, gorenavedeni primjer pasusa iz *Hazarskog rečnika* mogao je biti preveden upotrebom pristupa arhaizovanja, čime bi se i u italijanskom prevodu zadržalo stilsko postarivanje Pavićevog teksta:

La cronologia della vita di Branković e della sua attività si può *fundare* sulla base dell'estrema confessione scritta e spedita dalla Polonia al patriarca di Peć dall'altro scrivano di Avram Branković, Teoktist di Nikolje [...] Bramava di visitare Gerusalemme, e in sogno vedeva davvero una città sulle sponde del tempo, percorreva le sue strade cosparse di paglia e quindi silenziose, abitava in una torre piena di armadi grandi come chiese e ascoltava la *pluvia* delle fontane.

Isti postupak je mogao biti iskorišten i u ostalim primjerima Pavićevih arhaizovanih izraza:

Originalni tekst (Pavić)	Prijedlog prevoda
vaspostavlja	<i>fundare</i>
ponedeonik	<i>lo die de Luna</i>
utornik	<i>lo die de Marte</i>
prekjučerašnji, nakjučerašnji, otoičnji	<i>dell'avantieri, altroieri</i>
otačnik	<i>paterikon/patericon</i>
grivne	<i>monili</i>
dažde, dažd	<i>pluviis, pluvia</i>
tolmač	<i>interpres</i>

Tabela 2. Pavićevi arhaizmi i prijedlog njihovog prevoda na italijanski jezik

Proces arhaizacije navedenih modernizovanih izraza mogao je biti postignut upotrebom latinskog korijena savremenih izraza. Pavić arhaizuje izraz „uspostavlja” upotrebom prefiksa srpske redakcije staroslovenskog jezika *vas-*, dobijajući tako oblik „vaspostavlja”. Arhaizovani oblik riječi mogao je da se postigne svojim ekvivalentom u italijanskom prevodu istim postupkom, promjenom oblika riječi savremenog italijanskog jezika *basare* ili njenog sinonima *fondare* u njegov stariji latinski oblik *fundare*. Dobijena forma na taj način ostaje dovoljno bliska savremenoj riječi da joj značenje ostaje jasno, a dovoljno promijenjena da ostvaruje kontakt sa prošlošću. Jednak efekat se postiže upotrebom istog postupka pri prevodu drugih riječi koje zadržavaju elemente svog staroslovenskog oblika, poput izraza „tolmač” i „dažde” ili „dažd”. Pored mogućnosti upotrebe postojećih arhaizama u italijanskom jeziku za riječ „tumač”, kao što su *dragomanno* ili *turcimanno*, savremeni izraz *interprete* mogao je biti zamijenjen svojim latinskim parnjakom *interpres*. Takođe, prevodom staroslovenskih oblika za kišu i padanje kiše („dažd”, „dažde”) latinskim oblicima (*pluvia, pluviis*) umjesto savremenim izrazima (*piovono, pioggia*) postigao bi se isti efekat kao i u originalnom tekstu¹⁰.

U slučajevima u kojima Pavić ne koristi staroslovenski oblik riječi za postizanje efekta postarivanja, već pravi arhaizam, odnosno riječ koja je izašla iz savremene upotrebe te postala zaboravljena, uspješan proces prenošenja ovakvog izraza na italijanski jezik jeste pronalaženje jednako zaboravljenog pojma na stranom jeziku koji bi predstavljao pravi ekvivalent originalnom izrazu. Jedan od takvih pojmova je riječ *monile*, koja je prvenstveno označavala ukrasne predmete oko vrata, poput ogrlica, a kasnije se upotrebljavala za označavanje nakita u generalnom smislu. Danas se navedena riječ rijetko koristi u savremenom italijanskom jeziku, postala

¹⁰Za izvore o riječima i njihovoj etimologiji konsultovani su rječnici *Grande dizionario Hoepli italiano* i *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Podaci o rječnicima nalaze se u literaturi.

je arhaizovana, te je kao takva potpuni ekvivalent srpskoj riječi „grivna”. Dakle, prevođenjem „grivne” kao *monili* umjesto savremenog izraza koji koriste obje prevoditeljke *braccialetti* („narukvice”) dobio bi se isti arhaizam u metatekstu kao onaj upotrijebljen u prototekstu.

Takođe, zanimljiv je i slučaj riječi „otačnik”, koja u Ničijinom prevodu biva izostavljena, vjerovatno zbog nemogućnosti pronalaženja adekvatnog ekvivalenta u italijanskom jeziku, dok je Parmedani prevodi kao „porodično stablo” (*albero genealogico*). „Otačnik” je staroslovenska riječ koja označava žanr vizantijske asketske literature, sa pričama o životu monaha i njihovim podvizima.¹¹ Riječ je prevedena u vrijeme Ćirila i Metodija na staroslovenski jezik sa grčkog jezika, u kojem je imala doslovan oblik *πατερικόν* (*paterikon*) ili *πατερικόν βιβλίον* (*paterikon biblion*), odnosno „knjiga očeva”. Na srpskom jeziku se „otačnik” današ češće naziva *paterik*, dok se u zapadnoevropskim jezicima za ime ovoga književnog žanra koristi grčki naziv *paterikon* ili *patericon*. Prema tome, ostaje nejasna potreba za izostavljanjem navedene riječi iz italijanskog prevoda, s obzirom na to da za njen prevod postoji odgovarajuće rješenje – *paterikon* ili *patericon*.

Rješenja za prevod starih ili zastarjelih naziva za vrijeme i dane u sedmici mogu da se pronađu praćenjem istih gorenavedenih prevodilačkih postupaka kao i za prevode drugih arhaizovanih izraza. Element čiji je prenos i u metatekst neizostavan jeste namjera pisca koja je upotrijebljenim izrazom trebalo da bude ostvarena, a koja kao takva treba da se ostvari i u metatekstu. U izrazima „nakjučerašnji” i „otoičnji”, kao i u slučajevima drugih arhaizama, Pavićeva namjera je postarivanje teksta upotrebom zaboravljenih izraza srpskoga jezika. Ako prevodilac prati piščev proces rada, izrazi koji se dobiju prevodom na savremeni italijanski jezik treba da budu donekle promijenjeni i pomjereni prema prošlosti. Na taj način, i čitalac prevoda dobija informaciju da je izraz star, ili jednostavno drugačiji od današnjeg izraza za određeni pojam. Umjesto prevoda izraza „nakjučerašnji” na savremeni italijanski jezik (*dell'altro ieri*), adekvatniji izbor bio bi rjeđe upotrebljavani izraz *dell'avantieri*, koji zadržava isto značenje, ali mu je forma donekle pomjerena. Isti proces se može primijeniti i za izraz „otoičnji”, koji i svojim oblicima „otoč” ili „otoič” znači „prije izvjesnog vremena”¹². Izbor *altrieri* ili još rjeđe *altroieri* prvenstveno je značio „prije jučerašnjeg dana”, ali je vremenom poprimio i značenje „prije nekoliko

¹¹ *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova* (Trifunović 1974: 208–210).

¹² Iako je izraz „otoič” i regionalno markiran, budući da ga *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika* opisuje kao narodski izraz, u studiji se primarno posmatra njegova arhaična priroda jer ga Ćirković (2006) tako svrstava u svom *Rečniku arhaizama*. Podaci o rječnicima nalaze se u literaturi.

dana”, odnosno „prije izvjesnog vremena”, čime bi ovaj izbor bio savršeno adekvatan svojim značenjem, ali i nefrekventnom formom.

Pomjerena ili netipična forma riječi koju Pavić koristi za nazive dana u sedmici poput „ponedeonik” ili „utornik” takođe je arhaizovana. I u ovim slučajevima, piščeva namjera je da upotrebom zaboravljenih izraza ostvari kontakt između sadašnjeg vremena, vremena u kojem se nalaze i pisac, kada sastavlja novu verziju Rječnika, i čitalac, kada dopunjeno izdanje drži u rukama, i prošlosti, kada je sastavljana originalna verzija Rječnika. Arhaizovani oblici prva dva dana u sedmici idealno treba da budu prevedeni arhaizovanim oblicima ovih riječi u italijanskom jeziku. U slučaju da ne postoje pravi arhaizmi za navedene pojmove, kao što je to ovdje slučaj, njihova savremena forma može biti donekle promijenjena i pomjerena prema prošlosti, prema njihovom starijem obliku. S obzirom na to bi se u tom slučaju u prevodu koristile riječi koje nisu pravi arhaizmi, forma novoosmišljenog izraza treba da bude dovoljno bliska postojećem savremenom izrazu da bi on ostao i semantički i morfološki jasan čitaocu.

Nazivi za prva dva dana u sedmici u italijanskom jeziku sastoje se od dva dijela, od riječi *di*, starijeg oblika riječi za dan (*giorno*), i imena onoga kome je dan posvećen i po kome je dobio ime. U slučaju ponedjeljka i utorka, radi se o Mjesecu (*lunedì* – Luna) i o Marsu (*martedì* – Marte). Prema tome, ako bi se savremena forma riječi *lunedì* i *martedì* pomjerila prema prošlosti, ove riječi bi se mogle raščlaniti na svoje etimološki sastavne dijelove – *il di della Luna* i *il di di Marte* („Mjesečev dan” i „Marsov dan”). Dobijena forma bi se mogla još dodatno „postariti” upotrebom antičkih oblika za riječi dan (*die*) te za određeni član muškog roda *il (lo)* i latinskog oblika za prijedlog *di (de)*. Dobijene forme za prevod riječi „ponedeonik” i „utornik” bi, prema tome, bile *lo die de Luna* i *lo die de Marte*, čime bi se forma dovoljno arhaizovala da bude „stara”, ali ne previše da ne bude prepoznatljiva čitaocu.

U prilog navedenom prijedlogu za prevod arhaizovanih oblika za prva dva dana u sedmici govori i izbor prevodioca Luke Krešencija *Doktora Faustusa* Tomasa Mana sa njemačkog jezika na italijanski, koji takođe koristi na isti način promijenjenu formu za prevođenje riječi „petak”. Iako originalno napisan na savremenom njemačkom jeziku, Manov roman obiluje upotrebom elemenata stranih jezika, poput latinskog i engleskog jezika. Međutim, najznačajnija jezička mješavina koja karakteriše *Doktora Faustusa* je upotreba ranog novog gornjonjemačkog jezika, takozvanog luteranskog njemačkog, koji je karakterisao razvoj njemačkog jezika od 1350. do 1650. godine. Najduži dio romana u kojem se imitira rani novi gornjonjemački jezik jeste pismo iz XVI poglavlja Adrijana Leverkina iz Lajpciga svom prijatelju i kasnije biografu Serenusu Cajtblomu, u kojem opisuje svoj prvi susret sa prostitutkom

Esmeraldom, koja će mu kasnije prenijeti sifilis i time označiti početak njegovog pada. Ton Adrijanovog pisma je šaljiv i podrugljiv. Bogatom upotrebom ranog novog gornjonjemačkog jezika Leverkin ostvaruje zastarjelu prozu kojom parodira stil govora gimnazijskog profesora teologije Ehrenfrida Kumpfa. Profesor Kumpf je popularan među studentima po svom arhaičnom stilu govora, koji njemački čitalac jasno prepoznaje kao rani novi gornjonjemački jezik, a čime Man od ovog književnog lika pravi karikaturu Martina Lutera. Dakle, Tomas Man koristi rani novi gornjonjemački jezik kao sredstvo arhaizacije književnog lika. Njegova namjera je parodiranje postizanjem efekta zastarivanja, što istim ili različitim sredstvima treba da bude ostvareno i u prevodu djela na strani jezik. Kako se na različitim mjestima u Adrijanovom pismu koristi rani novi gornjonjemački jezik, italijanski prevodilac Luka Krešenci bira da prenese atmosferu zastarjelosti arhaizovanjem određenih izraza na mjestima na kojima je to bilo moguće ostvariti na italijanskom jeziku, čak i ako su ti izrazi u prototekstu bili napisani savremenim njemačkim jezikom. Jedan od navedenih slučajeva nalazi se na samom početku pisma, gdje originalnu riječ savremenog njemačkog jezika *Freitags* („na petak”) Krešenci arhaizuje pomjerajući joj formu prema latinskom obliku i umjesto savremenog izraza *venerdì*, koristi promijenjenu formu *lo die di Venere*¹³ („Venerin dan”). Iako je za riječ „petak” u prototekstu bio iskorišten njen savremeni oblik (*Freitag*), a ne oblik ranog novog gornjonjemačkog jezika (*frijedag*), italijanski prevodilac arhaizuje oblike koje mu dopušta priroda italijanskog jezika sa ciljem prenošenja piščeve namjere, koja je u ovom slučaju, kao i Pavićeva, postarivanje teksta. Prevod „petka” kao „Venerinog dana” pokazuje se kao naročito uspješan u slučaju njemačko-italijanskog jezičkog para jer je u oba jezika ovaj dan u sedmici posvećen istoj boginji – nordijska boginja Freja pandan je rimskoj boginji Veneri. Navedenim prevodilačkim postupkom Krešencijeva pomjerena forma ostaje dovoljno bliska savremenom izrazu da je ona semantički jasna italijanskom čitaocu, a istovremeno čitaocu pruža informaciju da je izraz stariji od današnjeg, čime u njemu izaziva upravo onaj efekat koji je namjeravao da izazove i sam pisac.

Uspješni primjeri prevoda arhaizama u *Hazarskom rečniku* prepoznaju se na mjestima na kojima se Pavićev arhaizovani izraz ne prevodi savremenim italijanskim izrazom, već se za njega koristi starija ili na neki drugi način prema prošlosti pomjerena forma. Jedan od takvih primjera je Pavićeva upotreba staroslovenskog oblika genitiva imenice dan „dne”, za koji Ničija pronalazi adekvatno rješenje *di*,¹⁴

¹³ *Doctor Faustus: La vita del compositore tedesco Adrian Leverkühn narrata da un amico* (Mann 2017: 199).

¹⁴ *Dizionario dei Chazari: Romanzo Lessico* (Pavić 1988: 205).

stilski obilježen oblik imenice *giorno* („dan“), koji se u savremenom italijanskom jeziku danas rjeđe koristi. Uspješno rješenje nalazimo i u primjeru riječi „stolpnik“ (od staroslovenskog „stolp“, odnosno „stub“), gdje su obje italijanske prevoditeljke za ekvivalent iskoristile grčku riječ istog značenja „stylos“, riječ su prevele kao *stilita*,¹⁵ čime je došlo do potpunog poklapanja značenja.

Zaključak

Jedan od osnovnih problema sa kojima se suočavaju prevodioci književnih tekstova jeste pitanje prenošenja originalnih karakteristika polaznog jezika i kulture u dolaznu sredinu, gdje se smješta prevedeni tekst. Dilema koja se postavlja pred prevodioca jeste da li je osobine polaznog jezika i kulture neophodno prenijeti i u prevod ili ih je ipak bolje zamijeniti elementima domaće kulture. Kada se radi o prevodu arhaizama između jezika koji ne dijele iste etimološke srodnosti, poput italijansko-srpskog jezičkog para, navedena problematika dodatno se produbljuje i pitanjem da li i u prevodu treba da se zadrže vremenske specifičnosti originalnog teksta ili ih je moguće zanemariti, a da pritom metatekst ne trpi značajan estetski ili stilski gubitak. Zaključak koji se može izvući kao sinteza istraživanja teoretičara koji su se bavili ovom prevodilačkom problematikom jeste taj da se odgovor pri izboru pristupa prevodenja nalazi u piščevoj originalnoj namjeri, odnosno u tome da li su istorijske i kulturne okolnosti prototeksta naglašene. U slučaju da jesu, originalna kulturološka osobina treba na neki način da se zadrži i u metatekstu te da se čitalac prevoda postavi u poziciju u kojoj bi pokušao da razumije vrijeme i prostor koji se opisuju u originalu.

Pavićevi arhaizovani izrazi, koji, prevedeni na savremeni italijanski jezik, gube sve svoje karakteristike egzotike prošlosti, imaju određen podtekst koji čitalac sa srpskog govornog područja lako prepoznaje, samim tim što pripada kulturi u kojoj djelo nastaje. Čitaocu italijanskog prevoda taj podtekst je u potpunosti uskraćen i, u tom smislu, sam proces prenošenja jedne kulture sa jednog jezika na drugi ostaje neuspješan. Temelji zaboravljenog kulturnog sloja jezika, na kojima leži Pavićev stil, u *Hazarskom rečniku* se ostvaruju upotrebom arhaizovanih leksičkih oblika srpskoga jezika. Pavićeva namjera je da korištenjem arhaizama postari tekst te da na taj način ostvari što vjerniji kontakt sa prošlošću. Ovakav književni postupak je naročito značajan ako se posmatra i vremenski okvir koji roman obuhvata – srednjovjekovno doba Hazara i hazarske polemike, XVII vijek, u kojem je objavljeno prvo izdanje Hazarskog rječnika, te XX vijek, kada izlazi drugo izdanje Rječnika.

¹⁵ *Ibid.*: 88 i *Dizionario dei Chazari: Romanzo-lexicon in 100.000 parole* (Pavić 2020: 109).

Kako je Pavićeva namjera da upotrebom arhaizama oživi prošlost i opiše različite vremenske okvire romana, ona je u jeziku prevoda mogla biti jednako ostvarena upotrebom različitih prevodilačkih tehnika. Suprotstavljeni prevodilački postupci koji stoje na raspolaganju za rješavanje prevodilačke dileme ovakvog tipa jesu pristup modernizovanja, kojim se neutralište vremenske reference polaznog jezika, i arhaizovanja, kojim se teži ka zadržavanju vremenskih referenci originala. Analiza prevoda arhaizovanih leksičkih oblika originalnog teksta, u kojima pisac postaruje tekst staroslovenskim izrazima ili riječima koje svojom pomjerenom formom podsjećaju na one staroslovenske, pokazala je da prevoditeljke na italijanski jezik u skoro svim slučajevima biraju da modernizuju navedene izraze, čime pišćeva originalna namjera ne biva ispunjena i u prevodu romana na italijanski jezik. Preporučeni postupak u slučaju arhaizovanih izraza jeste postupak arhaizovanja teksta korištenjem latinskog korijena kao italijanskog pandana srpskom jezičkom pretku ili upotrebom postojećeg arhaizma u savremenom italijanskom jeziku. Ovakvim prevodilačkim postupkom i čitaocu prevoda daje se do znanja da je riječ o načinu korištenja jezika koji se veže za neka prošla vremena, čime se pišćeva namjera ispunjava i u prevodu romana na strani jezik.

Izvori

1. Pavić, Milorad (1988), *Dizionario dei Chazari: Romanzo Lessico*, Traduzione dal serbo di Branka Ničija, Milano: Garzanti Editore.
2. Pavić, Milorad (2012), *Hazarski rečnik: roman leksikon u 100.000 reči*, Beograd: Zavod za udžbenike.
3. Pavić, Milorad (2013), *Dictionary of the Khazars: a lexicon novel in 100.000 words*, Translated from the Serbian by Christina Pribičević Zorić, Beograd: Zavod za udžbenike.
4. Pavić, Milorad (2020), *Dizionario dei Chazari: Romanzo-lexicon in 100.000 parole*, Traduzione di Alice Parmeggiani, Roma: Edizioni Voland.

Literatura

1. Babić, Sava (2000), *Milorad Pavić mora pričati priče*, Novi Sad: Stylos.
2. Cicerone, Marco Tullio (1993), "Qual è il miglior oratore", *La teoria della traduzione nella storia*, Milano: Strumenti Bompiani, 51–62.
3. Ćirković, Simo (2006), *Rečnik arhaizama (ili reči izobičajene u srpskom jeziku)*, Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
4. Diadori, Pierangela (2012), *Teoria e tecnica della traduzione: Strategie, testi e contesti*, Milano: Mondadori Education.

5. Eko, Umberto (2011), *Kazati gotovo istu stvar: Iskustvo prevodenja*, Beograd: Paideia.
6. Gabrielli, Aldo (2008), *Grande dizionario Hoepli italiano*, Milano: Editore Ulrico Hoepli.
7. House, Juliane (2015), *Translation Quality Assessment: Past and Present*, London and New York: Routledge.
8. Mann, Thomas (2017), *Doctor Faustus: La vita del compositore tedesco Adrian Leverkühn narrata da un amico*, Introduzione, traduzione e note di Luca Crescenzi, Milano: Mondadori.
9. Newmark, Peter (1981), *Approaches to translation*, Oxford: Pergamon Press.
10. Nida, Eugene (2004), "Principles of Correspondence", *The Translation Studies Reader*, London: Routledge, 126–140.
11. Osimo, Bruno (2004), *Traduzione e qualità: La valutazione in ambito accademico e professionale*, Milano: Ulrico Hoepli Editore.
12. Piletić, Milana (1997), *Vremenska distanca u prevodenju književnog teksta (na primerima iz italijanskih renesansnih tekstova i njihovih savremenih prevoda)*, Beograd: Filološki fakultet.
13. Pravuljac, Anja (2018), „Milorad Pavić izgubljen u prevodu: Analiza prevoda *Hazarskog rečnika* sa srpskog jezika na italijanski”, *Filolog – časopis za jezik, književnost i kulturu*, Filološki fakultet Banja Luka, IX, 17, 397–409.
14. Schleiermacher, Friedrich (1993), "Sui diversi metodi del tradurre", *La teoria della traduzione nella storia*, Milano: Strumenti Bompiani, 143–179.
15. Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
16. Stevanović, Mihailo, Svetozar Marković, Svetozar Matić, Mitar Pešikan, Ljudevit Jonke, Mate Hraste, Stjepan Musulin, Pavle Rogić, Slavko Pavešić, Božidar Finka (1990), *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
17. Trifunović, Đorđe (1974), *Azbučnik srpskih srednjovekovnih književnih pojmova*, Beograd: Vuk Karadžić.
18. Venuti, Lawrence (1995), *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London and New York: Routledge.

Anja Đ. Pravuljac
University of Banja Luka
Faculty of Philology

THE TRANSLATION OF ARCHAISMS FROM SERBIAN
INTO ITALIAN: TWO ACCOUNTS OF ITALIAN
TRANSLATIONS OF THE NOVEL *DICTIONARY OF THE
KHAZARS* BY MILORAD PAVIĆ

Summary

This paper analyses the problems of literary translation of archaisms from Serbian into Italian. Comparative translation analysis of the original novel *Dictionary of the Khazars* and the two Italian translations of the novel, with the addition of examples of the English translation, questions the adequacy of two translation approaches when transferring archaic expressions from one language into another, namely their transfer from the source culture in the target culture. Considering the fact that Milorad Pavić uses the archaic forms of Serbian words with the purpose of “ageing” the text and achieving a stronger bond between different timelines in his novel, the paper analyses the choices of the two translators to modernise the terms in question and to transfer them into Italian without these specific characteristics. This paper offers an alternative to this procedure, that is the approach of archaising Pavić’s expressions. Using the approach of archaisation, the author’s intention of “ageing” the text would be maintained in the translation, thus also realising a close contact between different temporal dimensions of the novel.

► **Key words:** literary translation, archaisms, modernising, archaising, Milorad Pavić, *Hazarški rečnik*, *Dictionary of the Khazars*.

Preuzeto: 18. 2. 2021.
Korekcije: 7. 4. 2021. / 10. 5. 2021.
Prihvaćeno: 14. 5. 2021.